

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Bakalářská práce

Stálost jako křesťanská ctnost
Constancy as a Christian virtue

Anna Halamová

Katedra teologické etiky
doc. Jindřich Halama
Bakalářský program B 6141
Evangelická teologie

Praha 2011

Prohlašuji, že jsem tuto písemnou bakalářskou práci s názvem: Stálost jako křesťanská ctnost napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů.

Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti ke studijním účelům.

V Praze 15. 6. 2011 Anna Halamová

Anotace

Záměrem mé práce je znovu uchopit a nově interpretovat stálost jako křesťanskou ctnost.

V první kapitole definuji ctnosti, které jsou se stálostí často zaměňovány, hlavně se věnuji trpělivosti a vytrvalosti.

Ve druhé kapitole se věnuji základům stálosti, které jsem vzala od stoiků, jmenovitě: cíl, smysl, rozum a pokoru. Tyto pojmy používám jako základ pro novou interpretaci stálosti.

Ve třetí kapitole se zaměřuji na definici věrnosti, kterou podal Comte-Sponville a která je velmi podobná mé definici stálosti. Snažím se ukázat, že se naše koncepty liší, hlavně díky tomu, že ve výkladu věrnosti vychází ze sekulární pozice.

Ve svém pojednání docházím k závěru, že stálost je ctnost pevně spjatá s vírou a právě proto pro život křesťana nezbytná.

Summary

The purpose of my thesis is to recapture and newly interpret constancy as a Christian virtue.

In chapter one virtues which are often confused with constancy, mainly patience and persistence are dealt with.

Chapter two deals with those principles of constancy, which are taken from stoic philosophy, namely goal, sense, reason and humility. These notions are used as the building stones for a renewed interpretation of constancy.

Chapter three is focused on definition of faithfulness - as presented by Comte-Sponville - which is very similar to my definition of constancy. I try to prove that our concepts are different, especially because his exposition of faithfulness is rooted in his secular position.

The conclusion of my discourse is that constancy is a virtue firmly connected with faith and therefore necessary for Christian life.

Obsah

Obsah.....	5
Úvod.....	6
1. Vymezení stálosti	7
1.1. Etymologické rozdělení.....	7
1.2. Augustin a trpělivost.....	8
1.3. Stoikové a stálost povahy.....	10
1.4. C. M. Martini a vytrvalost (s vloženou exkurzí k Tomášovi Akvinskému).....	12
2. Základ stálosti.....	16
2.1. Stálost v myšlení stoiků.....	16
2.2. Cíl.....	18
2.3. Smysl.....	20
2.4. Rozum.....	22
2.5. Pokora.....	26
2.6. Shrnutí.....	27
2.7. Příklad k zamyšlení.....	28
3. Věrnost jako sekulární alternativa stálosti (Comte-Sponville).....	30
3.1. Základ věrnosti v paměti.....	30
3.2. Věrnost proti stálosti.....	32
3.3. Věrnost bez pokory?.....	36
Závěr.....	39
Použitá literatura.....	40

Úvod

Nevěděla jsem vůbec nic o existenci ctnosti stálosti, dokud jsme o ní nemluvili na prosemináři etiky. Bylo to jednak proto, že jsme probírali ctnosti a také proto, že jsme se přitom orientovali za pomoci knihy Ztráta ctnosti od Alasdaira MacIntyry. Jelikož autor je britské národnosti, opíral se při výkladu o ostrovní tradici a právě díky ní se v knize objevila i stálost. Ovšem byl tam o ní jen jeden údaj, a sice, že se jedná o celoživotní ctnost. Jako většina lidí dnes, i já jsem tedy nejdříve ze všeho hledala na internetu, abych načerpala více informací. České stránky mi však nedokázaly nabídnout víc, než stálobarevnost nátěrových a jiných barev. Ctnost stálosti vůbec neznaly. Na několika britských stránkách jsem naštěstí narazila na články obsahující odkazy k literatuře, a tak jsem díky nim objevila Cicera, Senecu, M. de Montaigne a Justa Lipsia.

Právě práce těchto autorů se staly základem mé práce. Všechny byly ovlivněny stoickým myšlením, jen v různých dobách a různých situacích. V určitém směru mě toto myšlení nejprve nadchlo, ale během času jsem zjišťovala, že stoická stálost v sobě ukrývá určitá úskalí, kterým je radno se vyhnout. Nebyly to jen nekřesťanské myšlenky Senecovy, ale i teoreticky křesťanská stálost Justa Lipsia, ovšem vystavěná na velmi zvláštních názorech. Pracoval například s představou Boha coby myslivce, likvidujícího přemnožené lidi. Namísto zbraně měl Bůh používat nemoci a přírodní katastrofy. Přišlo mi až líto, že se stálost pojí s takovými příklady a rozhodla jsem se její reputaci očistit, neboť jsem v ní našla jisté styčné body s myšlením křesťanským.

Postupovala jsem tak, že jsem nejprve vymezila vše, co stálost není. Poté jsem se opřela o základy, které stálosti přisoudili stoikové. Jeden ze základů jsem přitom byla nucena zamítnout, protože bych díky němu stálost vrátila zpět na cestu stoiků, což nebylo mým záměrem. Na zbylých základech jsem postavila ctnost, kterou jsem nakonec srovnala s velmi podobně vystavěnou ctností věrností. Shodou okolností byl koncept věrnosti zpracován autorem, který se otevřeně hlásí k ateismu, a to se při srovnání rovněž projevilo jako velmi důležitý prvek. Tak se proti věrnosti projevila stálost jako ctnost vsutku křesťanská.

1. Vymezení stálosti

Významným problémem, na který jsem při svém pátrání po ctnosti stálosti narazila, byl naprostý zmatek v pojmech. Vzájemně se u autorů křížila trpělivost s vytrvalostí, stálostí, pevností a také věrností. Někteří si vybrali jen jednu z těchto vlastností jakožto ctnost a připsali jí všechny zbylé vlastnosti, takže třeba trpělivost v sobě zahrnuje stálost i vytrvalost. Proto se pokus odlišit stálost od ostatních ctností stal prvním bodem mé práce.

1.1 Etymologické rozdělení

Nejprve rozdělím všechny již zmíněné ctnosti po stránce etymologické a protože většina autorů, z kterých čerpám psala latinsky, užiji i latinských termínů.

Vytrvalost – perseverantia

podstatné jméno odvozené od slovesa persevero – „vytrvati“. Jedná se o termín vázaný na děj probíhající v čase. Důležité je u něj zdůraznit dokonavost, kterou mu přisuzuje čeština a která nám dává tušit, že děj má nějaký konec.

Trpělivost – patientia

podstatné jméno odvozené od slovesa patior – „trpěti“. Jedná se o termín založený na psychickém i fyzickém úsilí.

Pevnost – firmitas

podstatné jméno od slovesa firmo – „činiti pevným“. Tento termín se zakládá na fyzické vlastnosti.

Věrnost – fidelitas

podstatné jméno odvozené od přídavného jména fidelis – „věrný“. Předpokladem tohoto termínu je vztah mezi tím kdo věří a tím, komu (čemu) je věřeno.

Stálost – constantia

podstatné jméno odvozené od slovesa consto - „(pevně) státi“. Přídavné jméno „pevně“ znemožňuje chápat tento termín jako významový opak slovesa seděti. Nejedná se ani o vojenské držení těla, ale o zasazenost, ukotvenost k něčemu nebo k někomu, a to ukotvenost spíše prostorovou než časovou.

Zajímavé je, že vytrvalost, trpělivost a věrnost jsou obecně chápány jako ctnosti typicky lidské, zatímco stálost a pevnost jsou mnohem více „ctnostmi“ věcí (stálost barvy, pevnost stolu).

Abych mohla lépe vymezit ctnost stálosti od ostatních, uvedu nyní několik autorů, kteří ve svých pojednáních hovoří vždy jen o jedné z těchto ctností a přitom pod ni zahrnují i vlastnosti, které jí nepatří. Kromě toho uvedu i jeden případ, který ctnost stálosti staví do pozice natolik extrémní, že vyvolává pochyby, zda jde stále ještě o ctnost.

1.2 Augustin a trpělivost

1. *„Správná a chvályhodná lidská trpělivost, která je hodna názvu ctnost, se vyznačuje tím, že s klidnou myslí snášíme strasti, abychom dospěli k lepšímu.“¹*

Myslím, že se Augustin mýlí, když přiřazuje k trpělivosti klidnou mysl jakožto její součást. Klidná mysl nemůže být její součástí. Nejdříve proto, že by musela být i součástí rozvážnosti, mírnosti, spravedlnosti, laskavosti, atd., a potom i proto, že při snášení utrpení zkrátka nemůžeme mít klidnou mysl. Snášíme-li utrpení s klidnou myslí, pak pro nás utrpení již není utrpením. Tak jako nemůže být odvážný ten, kdo se nebojí, nemůže snášet utrpení ten, kdo netrpí.

Možná se bude zdát, že tato argumentace stojí v rozporu s hrdinskými příběhy o mučednících, kteří vytrvali ve fyzické bolesti bez velkých citových a jiných projevů až do samého konce, ovšem tyto příběhy jsou právě proto hrdinské, že jsou o statečnosti. Tím nechci vyloučit trpělivost jako mučednickou ctnost, ale poukázat na její odkázanost ke statečnosti, pokud jde o tzv. velké skutky. Právě proto i Tomáš Akvinský trpělivost s vytrvalostí podřídil statečnosti.²

2. *„Ctnosti jsou rozdílné, protože se týkají různých předmětů lidské činnosti. Jsou mezi sebou propojeny (connexio virtutum). Ctnosti ve stavu nedokonalém, počátečním mohou existovat izolovaně, bez propojení s ostatními ctnostmi, ve stavu dokonalém se ctnost neobejde bez pomoci druhých.“³*

Při vytyčování toho, co obnáší trpělivost se proto musím obrátit od velkých skutků k malým, aby se odhalil její skutečný charakter. Když tedy přejdeme od fyzického utrpení pouze k psychickému, nutně dojdeme k závěru, že při něm není dost dobře možné mít klidnou mysl. Psychická muka se s klidnou myslí přímo vylučují.

1 Augustin, O lži a jiné úvahy, O trpělivosti, II., str. 233

2 Akvinský, Theologické summy svatého Tomáše Akvinského, II. II., 129, pr.

3 Beneš, Božské ctnosti, Úvod, str. 13

S Augustinem dále nesouhlasím, když popisuje trpělivost Jóbou⁴:

3. „Přišli i přátelé, ne aby těšili ve strastech, ale aby podezírali ze zlého. Nevěřili totiž, že by on, který tolik trpěl, byl nevinným, a jejich jazyk nemlčel o tom, čím jeho svědomí nebylo zatíženo; takže uprostřed hrozných trýzní těla byl také duch týrán vymyšlenými obviněními. Avšak on snášel v těle své bolesti, v srdci cizí zaslepenost a vstřebával manželčinu nerozumnost, přátele učil moudrosti a ve všem zachovával trpělivost.“⁵

V čem se projevovala Jóbou trpělivost? V tom, že nenadával Hospodinu, jak chtěla jeho manželka a v tom, že nevyhnal své přátele, i když to zasluhovali. Jeho trpělivost nebyla trpným poddáním se, klidnou myslí pasivně odevzdanou Bohu, ale aktivním odmítnutím jednání proti lásce k němu i k přátelům. Trpělivost je uvnitř člověka vždy aktivním skutkem mysli, který se navenek projevuje klidem. Tento klid člověka snad právě Augustina ovlivnil v jeho myšlení a zřejmě nejen jeho.

Neboť i my přenášíme význam trpělivosti někam, kam už nepatří, když pokládáme za trpělivého, člověka, který skládá lodě v láhvi, nebo toho, který učí neposedné děti. Posuzujeme však tyto lidi podle sebe, poněvadž soudíme, že my bychom takovou práci dělat nemohli. Ovšem pokud dotyčné jejich práce baví, nejsou trpělivi nebo přesněji, jsou trpělivi jen v určitých okamžicích. Jenomže přesně tak jsou trpělivi i ostatní lidé, takže trpělivi jsme všichni, jen každý v jiné činnosti a situaci. Zaměstnání pro trpělivé jako takové není, ale mohou se jimi stát všechna. Stačí, když se člověku stanou utrpením.

4. „Hledejme však, odkud se má získávat pravá trpělivost, která je hodna toho, aby byla nazývána ctností. Jsou totiž takoví, kteří by ji připisovali působení lidské vůle, kterou nemají z božské pomoci, ale ze svobodného rozhodnutí.“⁶

Tím, že jsem trpělivosti odebrala klidnou mysl, jakožto její součást, jsem poměrně úspěšně zničila Augustinovo pojetí trpělivosti jakožto pravé ctnosti. Možná by se oním pozůstatkem, který je pouze aktivním vnitřním okřikováním sebe sama projevujícím se navenek jako klid, neměl ani chuti zabývat. Ovšem pozastavit se nad tím, zdali je tato zredukovaná trpělivost něčím, co působí lidská vůle nebo zdali

4 Odkazem na trpělivost je Jb 29, 21 (tvar od slovesa /d-m-m/, které se překládá jako „zmlknout, strnout“). Jako běžnější příklad trpělivosti, bývá uváděna Abrahamova v Žd 6, 15.

5 Augustin, O lži a jiné úvahy, O trpělivosti, XII., str. 240

6 Augustin, O lži a jiné úvahy, O trpělivosti, XV., str. 243

je z božské pomoci, není zcela od věci. V trpělivosti jde o aktivní odpor vůči projevům nelásky a v tom nemůže působit jen lidská vůle. Proto je k trpělivosti potřeba božské pomoci.

Nyní je jistě otázkou, proč jsem Augustinův výklad o trpělivosti zahrnula do vymezení stálosti, když jsem se o ní ještě nezmínila. Zatím jsem mluvila o tom, že trpělivost je aktivním odmítnutím projevů nelásky, tedy obrazně řečeno, jakýmsi emocionálním chladičem. Trpělivost však není bezdůvodná. Svůj původ má v naší mysli, i když zde stále trvám na svém a zdůrazňuji, že nikoli nutně v klidné mysli. V naší mysli se nacházejí rozumové důvody pro uplatnění trpělivosti. Tak jako jsou různé situace a okolnosti naší trpělivosti, jsou různé i její důvody. Stálost je jedním ze zdrojů trpělivosti. Augustinem zmiňovaný příklad Jóbovy trpělivosti vůči Bohu, je jasným příkladem stálosti.

5. „*Nebudete-li stáli ve víře, neobstojíte!*“⁷

Víra je přímo spojená se stálostí. Jób byl ve své víře stálý, a proto mohl být vůči Bohu trpělivý. Ale stejně tak byl i vytrvalý, neboť trpělivost v delším časovém úseku se rozhodně snoubí s vytrvalostí, a konečně do jisté míry i se statečností. Jóbovo utrpení tak bez pochyby bylo velkým skutkem víry.

1.3 Stoikové a stálost povahy

1. „*Podle stoiků jsou některá dobra prvořadá, jako radost, mír, blaho vlasti, některá druhořadá, objevující se v neštěstí, jako snášení útrap a duševní vyrovnanost v těžké nemoci. Ta první budeme žádat v každém případě, druhá, jen bude-li to nutné. Jsou ještě třetí dobra, jako důstojná chůze, klidná a poctivá tvář a držení těla vhodné pro rozvážného muže.*“⁸

První z vyjmenovaných dober opominu, jelikož s ním ve své práci nemám co do činění a druhé opominu, protože se týká spíše trpělivosti, kterou jsem již probírala. Soustředím se proto pouze na dobro třetí. Není to sice dobro nijak zásadní, ale je-li stoiky zmiňováno, sluší se o něm promluvit.

7 Iz 7, 9

8 Seneca, Další listy Lucillovi, list 66, str. 105

2. „Vystříhejme se toho, abychom se při chůzi ani příliš neloudali a nepodobali se posvátným nosítkům neseným v slavnostním průvodě, ani abychom se ve spěchu nepohybovali s přílišnou rychlostí, neboť přitom se nám zrychluje dech, výraz obličej se mění a znetvořuje; a to je zcela patrnou známkou toho, že se naší povaze nedostává stálosti.”⁹

Vypadá to, že pokud tento výklad někdo myslel vážně, nemohl pojímat stálost, nebo jakoukoli ctnost podle zdravého rozumu. Vždyť život podle takovýchto pravidel by se podobal životu bonsaje. Zadrženo a znemožněno by byl každý pokus o svobodné konání. Nic bychom nemohli udělat, aniž bychom o tom, nejdříve nemuseli dlouze přemýšlet. Takovýmto životem bychom se brzy připravili o veškerou svobodu. Nesvoboda však nemá nic společného s ctností, neboť základem ctnosti je svoboda a dobrovolnost. Kdo je ctnostný násilím, není vůbec ctnostný, i když se tak navenek chová. Ctnost se počíná v nitru člověka a stejně tak svoboda a dobrovolnost.

3. „Není čestné nic, co člověk dělá proti své vůli, z donucení. Všechno čestné je dobrovolné, bezstarostné a klidné, dělá se bez rozkazů a nátlaku, je čisté a bez příměsi zla.”¹⁰

Kdybychom se neustále museli hlídat, abychom se chovali a tvářili vyrovnaně nebo uměřeně, naučili bychom se jistě velmi záhy pravé trpělivosti, ale naše vyrovnanost, neboli stálost povahy, by stejně byla k ničemu. Zdá se, že stoická stálost povahy je důsledkem čehosi, co lze nazvat přehnanou snahou o ctnost.

4. „Ctnost se týká citů a jednání, v nichž nadbytek jest chybou a nedostatek bývá kárán, střed však bývá chválen a jest správný; a toto oboje přísluší ctnosti. Ctnost tedy jest jakousi středností, poněvadž zaměřuje ke středu.”¹¹

Stoikové, ve své stálosti povahy, uplatnili pravidlo střednosti úplně na všechno lidské jednání a tím jak se zdá, postavili ctnost na hlavu. Ctnost, jak jsem již v případě trpělivosti ukázala, nebývá uplatňována bezdůvodně, a právě v jejích důvodech tkví příčina její velikosti a váhy.¹²

Hra má nejprve nějaký cíl a potom také nějaká pravidla, podle kterých se hraje a dospívá se tak k onomu cíli. Stejně tak ctnost má nejprve své důvody a potom teprve

9 Cicero, O povinnostech, str. 76

10 Seneca, Další listy Lucillovi, list 66., str. 108

11 Aristotelés, Etika Nikomachova, II., 1106 b

12 Ne všechny ctnosti jsou však závislé na rozumových důvodech, protože ne všechny se zakládají v rozumu, např. láska, víra a naděje. Stálost ovšem má svůj základ v rozumu, jak později ukáží.

pravidla, kterými se řídí. Tato pravidla se však ve hře nesmí zaměnit za cíl neboť tím hra pozbývá smyslu. Stejně tak ctnost, která ztratí svůj důvod, působí směšně. Domnívám se, že stoikové zapomněli na důvody a postavili pravidla na jejich místo, a proto je jejich stálost povahy nedokonalou a uměle působící stavbou, která není reálně proveditelná. Ve svém soudu o stoické pojetí stálosti povahy nejsem sama. Uvádím zde citát B. Lotze, z jeho výkladu o vyrovnanosti, který je ovšem psán ze zcela jiného úhlu pohledu (a podle mého mínění méně lichotivého).

5. „*Nejdříve je třeba odmítnout klamnou, zdánlivou vyrovnanost. Ta vyrůstá z takové vyrovnanosti, která nezná hodnotnost a přitažlivost darů života, jako by vůči nim byla slepá. Přistoupí-li k tomu citový chlad a nedostatek vnímavosti, zůstávají radosti života, byť teoreticky částečně rozpoznané, neúčinnými, člověka nemotivují, a vlastně spoutávají. To, že se člověk nechá tak málo oslovit nebo není osloven vůbec, je mnohdy dáno přirozeným založením člověka, může však k tomu dojít chybným duševním vývojem, nějakým hrozným zklamáním, pochybnou askézí nebo potlačením zdravých sklonů. Sem podle obvyklého výkladu patří stoický klid (ataraxia), tj. netečnost, díky níž člověka nevruší ani zříceniny hrotící se na jeho hlavu. Takovému člověku připadá vyrovnávání se ztrátami snadné, protože se v něm vůbec nerozvinula pravá, hluboká láska k tomu, co život dává. Jeho stoická vyrovnanost je na pováženou; vyvěrá totiž z nezralého, zakrnělého, znetvořeného člověčenství. Nezralého, protože mu chybí pravdivé hodnocení věcí, zakrnělého, protože se nerozvinul cit pro jejich hodnotu, a znetvořeného, protože se potlačují, ba vymycují ty nezákladnější pohnutky.*“¹³

1.4 C. M. Martini a vytrvalost (s vloženou exkurzí k Tomášovi Akvinskému)

1. „*Ježíš říká s odvoláním na tuto zkoušku: „Vy jste ti, kteří vytrvali.“ (L 22,28) V řečtině jednodušeji „zůstali“, to je jste ti, kteří neodešli. Jsou to slova chvály: Trpěli jste tak, že byste byli mohli odejít, ale neudělali jste to.*“¹⁴

C. M. Martini je prototypem autora, který se sice nezabývá ctnostmi jako takovými, ale používá je k nějakému praktickému účelu, v tomto případě k pastorační kněžské službě. Vyzývá kněze k vytrvalosti a nezabývá se tím, zdali tuto vytrvalost náhodou

¹³ Lotz, Novou odvahu k ctnosti, Neulpívat na věcech, str. 35-36

¹⁴ Martini, Vytrvali jste se mnou v mých zkouškách – úvahy o Jóbovi, Úvod, Téma duchovních cvičení, str. 11

nezaměňuje s jinou ctností.

2. „Apoštol sv. Jakub začíná svůj list tímto vybidnutím: „Mějte z toho jen radost, moji bratři, když na vás přicházejí rozličné zkoušky. Vždyť víte, že osvědčí-li se v nich vaše víra, povede to k vytrvalosti. A vytrvalost ať je dovršena skutkem, abyste byli dokonalí a neporušení, prosti všech nedostatků.“¹⁵

ČEP na tomto místě překládá vytrvalost, zatímco Kralický překlad užívá termínu trpělivost. Řecké slovo „hypomoné“ nabízí k českému překladu tři varianty ctností: stálost, vytrvalost a trpělivost. Abych mohla rozlišit jednu od druhé, vzala jsem si na pomoc Tomáše Akvinského.

3. „Vytrvalost a stálost shodují se sice v cíli, protože oběma náleží pevně setrvati v nějakém dobru; liší se však v tom, co přináší nesnadnost v setrvání v dobrém. Neboť ctnost vytrvalosti vlastně působí, že člověk pevně setrvává v dobrém proti nesnázi, která pochází ze samé délky skutku, stálost pak působí, že pevně setrvává v dobrém proti nesnadnosti, která pochází z jakýchkoliv vnějších překážek.“¹⁶

4. „Stálost podle cíle se shoduje s vytrvalostí; podle toho však, co působí nesnadnost, shoduje se s trpělivostí.“¹⁷

Stálost se s vytrvalostí shoduje v tom, že obě mají stejný cíl a to pevné setrvání v nějakém dobru. Liší se v tom, že vytrvalost se potýká s dobou, ve které trvá jisté konání a s nesnázi z ní vyplývající. Kdybych postupovala podle Tomášova rozlišení, byl by překlad v ČEP problematický, neboť z překonání vnějších zkoušek, o kterých je u Jakuba řeč, nemůže plynout vytrvalost. Nikoli vytrvalost, ale stálost se podle Tomáše potýká s vnějšími zkouškami.

Trpělivost se se stálostí shoduje v tom, že se potýká s vnějšími zkouškami, ale neshodují se spolu v cíli, v setrvání v nějakém dobru. Augustinův překlad Jakuba, tedy verze Kralického překladu, používá termín trpělivost. Z Tomášova výkladu plyne závěr, že stálost je něco jako vytrvalá trpělivost, tedy trpělivost rozložená v čase a podle toho bych u Jakuba soudila, že se jedná o stálost.

U Tomáše Akvinského je zvláštní jedna věc. Stálost, na rozdíl od trpělivosti

15 Martini, Vytrvali jste se mnou v mých zkouškách – úvahy o Jóbovi, Úvod, Téma duchovních cvičení, str.14

16 Akvinský, Theologické summy svatého Tomáše Akvinského, II. II., 137, 3

17 Akvinský, Theologické summy svatého Tomáše Akvinského, II. II., 137, 3

a vytrvalosti vůbec nerozebírá samostatně, protože ji nepovažuje za tak důležitou. O stálosti se běžně mluví, hovoří se o tom, že někdo je stálý, proto ji Tomáš nevynechává a zařazuje ji mezi trpělivost a vytrvalost. Jeho systematické zařazení přesně mezi ně, doplněné o poznámky o větší důležitosti právě obou jmenovaných ctností však na mě působí dost nepřesvědčivě. Jako by stálost byla vsunuta na své místo jaksí z nouze a trochu i násilím. Vytrvalost a trpělivost díky stálosti ztrácejí něco ze svých vlastností a stálost nemá žádnou vlastní, jelikož je pouhou kombinací obou ctností. Stálost je u Tomáše ctností druhořadou, vytvořenou z ctností hodných toho jména.

Ovšem mým cílem je obhájit stálost jako samostatnou ctnost, která má vlastnost, jež ji od ostatních jasně odlišuje. Tomáš Akvinský mně v tomto bodě neposkytuje dostatečnou oporu.

Pokud jde o verše z Jakuba, nepřikloním se k žádnému překladu, protože je věcí biblistů zabývat se tím, co zde měl Jakub na mysli. Jisto je, že není totéž, přeloží-li slovo „hypomoné“ jako stálost, trpělivost nebo vytrvalost, protože je mezi nimi velký významový rozdíl.

Vrátím se nyní ještě k C. M. Martinimu, který se zabývá i utrpením Jóba a to může sloužit jako zajímavé srovnání s Augustinovým výkladem.

5. „Jóbova zkouška není tolik v tom, že přišel o veškerý majetek a je postižen nemocí, ale v tom, že musí celé dny odolávat řečem přátel, vodopádu mudrování, které má za cíl připravit ho o smysl pro to, čím skutečně je, z tohoto hlediska se zkouška začíná rozvíjet uvnitř intelektu člověka a skutečné a neustálé pokušení, do něhož vstupujeme i my a jež nás hrozí zahltit, je to, že se ztratíme ve strašlivém soužení mysli, srdce a fantazie.“¹⁸

Martini správně usuzuje, že zkouška začíná v lidském rozumu. V rozumu máme uložen smysl, na základě kterého chápeme sebe i svět kolem nás. Díky němu jsme tím, čím jsme a ztrácíme-li tento smysl, upadáme do zoufalství. Stejně si nakonec zoufal i Jób a proto volal k Hospodinu, který mu tento smysl opět pomohl nalézt¹⁹. Jóbovým vítězstvím pak nebylo znovunabytí všeho zdraví, majetku i potomstva, ale utvrzení se ve smyslu svého života. Zde Martini upozorňuje na nebezpečí, které je aktuální i pro nás, totiž, že pochybnosti v mysli spolu s neuspokojivou psychickou

¹⁸ Martini, Vytrvali jste se mnou v mých zkouškách – úvahy o Jóbovi, Úvod, Pokušení, str. 23-24

¹⁹ Jb 42, 5

situací nás mohou dohnat do stejného zoufalství. Nejde však o to vytrvat.

Vytrvalost, protože je vázána na čas, je problémový termín. Ačkoli lidský život probíhá v čase, je smysl života přítomný vždy tady a teď a vůbec vše je vždy nutné tady a teď. Neumíme řešit věci v čase. Plánujeme-li do budoucna, často se nám plány zhroutnou a na minulost můžeme jen vzpomínat. Vytrvalost v sobě vždy obsahuje nějaký časový úsek. Je-li celoživotní, může lidskou vytrvalost dosvědčit pouze Bůh. (Je otázkou, zdali je zrovna vytrvalost pro Boha důležitá.)

Stálost, na rozdíl od vytrvalosti, není vázána na čas. Je zaměřena ke smyslu života a je stejně s ním přítomná vždy tady a teď. A proto nikoli vytrvalost, ale stálost je ctností, o níž by lidé měli usilovat v první řadě.

2. Základ stálosti

„Stálost má původ (dle stoiků) v tom, že se má stát co bylo řečeno.”²⁰

Je typické, že ctnost má své základy v praxi. V tomto případě se jedná o právní praxi, o dohody, úmluvy a jejich naplňování. Stejně dohody a úmluvy, které mají lidé vzájemně mezi sebou, mají současně i sami se sebou a právě zde má základ stálost. Stálost tkví v dodržování smluv. V běžné řeči však nehovoříme o tom, že sami se sebou uzavíráme smlouvy, hovoříme o vytyčování cílů a stálost se projevuje v tom, že tyto vlastní cíle máme stále před sebou a směřujeme k nim.²¹

2.1 Stálost v myšlení stoiků

1. „Cicero říká, že filozofovat neznámá nic jiného než připravovat se na smrt.

Jedním z hlavních dobrodiní ctnosti je, že opovrhujeme smrtí.”²²

Skutečnost smrti je jistě jedním z největších lidských problémů a stoická filozofie se jí velmi zabývá. Nabízí řešení celého problému skrze ctnosti, tedy hlavně skrze statečnost, protože díky ní se člověk může zbavit strachu ze smrti. Tento strach stoikové překonávají tím, že se ve svém životě upínají k věčným věcem, tj. ctnostem. Ctnosti pak stoiky pevně drží v životě směřujícím ke smrti. V tomto jim můžeme vytknout, že skrze svůj vztah k věčným věcem ztrácejí nejen strach ze smrti, ale jistým způsobem i zájem o život. Přesto, že stoikové smrt díky ctnostem teoreticky překonávají, musejí s ní neustále počítat v praktickém životě. Žijí s neustálým vědomím smrti, které však nemá být ubíjející, ale naopak osvobozující.

2. „Každý umírá jen ve svůj den. Neztrácíš nic ze svého času, neboť co tu po sobě necháš, není tvé.”²³

To je velmi zásadní sdělení, které očistí smrt od veškeré nespravedlnosti, kterou jí lidé přisuzují. Není nic takového jako předčasná smrt. Může to vypadat, že stoikům vlastně nejde ani tak o překonání smrti jako o překonání času, neboť když se upínají k věčným věcem, činí tak s touhou překonat vše pomíjivé, tedy i čas. Ale jak dál

20 Cicero, O povinnostech, str. 34

21 Křesťané a židé mají ještě jinou smlouvu. Je to smlouva mezi Bohem a lidmi. Když se lidé snaží podle této smlouvy řídit a konat, projevuje se stálost i zde.

22 de Montaigne, Eseje, O tom, že filozofovat znamená učit se umírat, str. 115

23 Seneca, Další listy Luciliovi, list 69, str. 120

uvidíme, zdá se, že tomu tak není.

3. „Jsem udiven, když vidím, jak někteří žádají na druhých jejich čas a jak ti, na které se obracejí, jsou ochotní. Jeden i druhý hledí na to, proč je čas žádán, na čas sám se neohlíží žádný z nich, jako by se nic nedávalo. S věcí, která je ze všeho nejcennější, se zachází jako s hračkou.“²⁴

Čas je pro stoiky zcela zřetelně důležitý. Není třeba se od něj oprostit, nýbrž jej plně využít. Není to lidský majetek a není možné s ním nakládat podle libosti, protože si nikdo nemůže být jistý, kolik jej vlastně má. Rozdílnost mezi upínáním se k věčným věcem, spojená s překonáváním strachu ze smrti na jedné straně, a obava z nedostatečně využitého času, který je nám v životě dán na straně druhé, může působit dojmem až nedůsledným, ale opak je pravdou.

4. „Jsou činnosti, které sice nejsou příliš náročné, za to jsou těhotné množstvím dalších činností. I těm je třeba se vyhýbat, protože hrozí novými, spleťnými pracemi. Nikdy se také nepouštěj do něčeho, od čeho nemůžeš svobodně odejít. Přilož ruku k takovému dílu, které bys mohl dokončit nebo kde bys aspoň mohl doufat v dokončení, a nech být takové, které ti roste pod rukama a nekončí tam, kde bys chtěl.“²⁵

Jen některé činnosti je dobré vykonávat, a to ty, u kterých člověk dohlédne na konec. Vždyť neví-li, kdy zemře, je třeba dbát o to, aby měl alespoň malou šanci je dokončit. Z hlediska stálosti je pozoruhodná věta, ve které Seneca Luciliovi radí, aby se nikdy nepouštěl do něčeho, od čeho nebude moci svobodně odejít. Není to snad rada, jenž nabádá k nestálému jednání? Co by vůbec měla být ta činnost, od které lze svobodně odejít? Domnívám se, že není možné svobodně odejít od činnosti, která je skutečně vážná a nutná. Musí to naopak být něco nepotřebného nebo aspoň nepříliš důležitého. Pro stoiky není jakákoli praktická činnost vůbec důležitá. Nejlépe člověk učiní, když se zbaví všech činností i povinností a oddá se filozofii a věcem věčným. To je ta pravá náplň pro čas stoikova života. Stane se tak zcela podle Ciceronova citátu a celý život bude zasvěcen filozofii, totiž soustavné přípravě na smrt.

24 Seneca, O duševním klidu, O krátkosti života, VIII., str. 163

25 Seneca, O duševním klidu, Serenovi o duševním klidu, VII., str. 244

5. „Přeji ti, abys byl pánem sebe sama, aby se tvá mysl, znepokojovaná neklidnými myšlenkami, konečně usadila a upevnila, aby byla spokojena sama sebou, aby poznala a pochopila, co jsou skutečná dobra, a aby necítila potřebu žít déle. Kdo žije, když už svůj život uzavřel, ten triumfuje nad nutností a je skutečně propuštěný ze služby a svobodný.“²⁶

Naprostým ideálem stoikova života je zklidněnost, usazenost a smířenost mysli, která také pochopí skutečná, tedy věčná dobra. Člověk, který dosáhne všech těchto kvalit, je nezávislý na čase, protože je mu jedno, kdy umře. Svůj život už uzavřel a tak na něj nemá vliv ani čas ani smrt. Do doby, než dojde k tomuto cíli, není jeho život zcela v jeho moci a čas je pro něj důležitý. S překonáním strachu ze smrti však mizí i nadvláda času a na její místo přichází absolutní svoboda.

Stoická stálost se zakládá na překonání strachu ze smrti a času a je jasné, že toto může být cílem života jen pro málokoho. Nelze proto následovat jejich přesného příkladu, když je mou snahou obhájit stálost jako dosud platnou křesťanskou ctnost. Ovšem mohu se pokusit následovat stoiky jen v hlavních bodech a uvidím, kam mne tato cesta dovede.

2.2 Cíl

1. „Kdykoli budeš chtít vědět, čemu se máš vyhnout nebo za čím máš jít, obrať svůj pohled na nejvyšší dobro, cíl celého tvého života. S ním musí být totiž v souladu každé naše počínání. Jednotlivosti uspořádá jen ten, kdo bude mít jasnou představu o svém životě jako celku.“²⁷

Cíl máme mít do konce života. Nutno říci, že všichni lidé mají v životě nějaký cíl a žijí proto, aby ho dosáhli. Jedni lidé žijí pro slávu, druzí pro moc a peníze, jiní pro svoji rodinu a tak bychom mohli pokračovat pořád dále. Svému cíli mnozí lidé podřizují, celkem přirozeně, všechno. Někomu se jeho cíl podaří naplnit a někomu nikoli. Je snad v naplňování těchto cílů ona stálost? Je stálost ctností úspěšných lidí? Pokud bychom pod pojem nejvyšší dobro mohli zařadit slávu, moc a bohatství, tak ano, ale my už dobře víme, že tyto „cíle“ neměl Seneca vůbec na mysli. Máme-li žít a jednat vždy v souladu se svým cílem, musí to být cíl, který má široký záběr,

26 Seneca, Další listy Luciliovi, list 32, str. 66

27 Seneca, Další listy Luciliovi, list 71, str. 121

poněvadž nám musí udat směr v každé situaci. Co tedy má pro nás být oním cílem?

2. „Všechny věci, které slouží smyslům, které nás rozněcují a dráždí, nepatří podle Platóna mezi skutečně existující. Existují tedy jen zdánlivě a určitý vzhled mají dočasně, žádná není stálá a pevná.²⁸ A my po nich přesto toužíme, jako by měly být věčné nebo jako bychom je měli mít stále. Slabí a pomíjiví žijeme uprostřed přeludů – obraťme ducha k tomu, co je věčné!“²⁹

Je něco pomíjivějšího než sláva, moc a bohatství? Lidé, kteří touží po pomíjivých věcech žijí uprostřed přeludů. Cílem celého našeho života a zároveň nejvyšším dobrem nemá být, podle Seneci, nic pomíjivého, ale naopak věčného. Platón obracel svůj pohled k idejím, což dnes poněkud ztratilo svoji platnost. Pokud jde o obrácení se k věčným věcem, mohou zde křesťané uplatnit svůj nárok, a to je staví, na rozdíl od ateistů, ke stálosti blíže.

3. „Věčný život není žádný životní prostředek, nástroj ke zvládnutí života pozemského, nýbrž cíl našeho života.“³⁰

Křesťané mají daný cíl, který je věčný. Pokud jde o tuto podmínku, o celoživotní cíl, který je založen ve věčnosti, je křesťan ochráněn před tápáním. Není tím zproštěn tápání v praktických cílech. S těmi se může potýkat dle libosti, ale jeho život je určován věčným cílem a právě podle něho se může sám uspořádat.

Dosti zřetelný rozdíl mezi myšlením stoiků a křesťanů je v problému smrti. Stoikové se smrt snaží překonat pomocí statečnosti. Křesťané se smrti nemusí bát, protože smrt je v Kristu překonána. Na rozdíl od stoiků nepotřebují být stateční, aby se nebáli smrti, stačí jim mít silnou víru. V myšlení křesťana není dosažitelné, aby se člověk sám mohl dobrat cíle. K tomu je nutná Boží pomoc. Zdálo by se, že stoická stálost (reprezentující vlastní lidské úsilí), stojí proti křesťanské víře, (reprezentující Boží pomoc), a jedno vylučuje druhé. To je ovšem mýlka, neboť víra nevylučuje vlastní lidské úsilí, naopak jej předpokládá a sama stálost je jí v tom velmi nápomocná.

Ještě se však vrátím k otázce cíle. Mají se lidé skutečně obracet jen k tomu, co je věčné?

28 Pevnosti se ve své práci věnují jen okrajově, neboť i když je důležitá a autory dosti citovaná, přeci jen se projevuje více jako vlastnost než ctnost. Tento vývod např. podporuje i to, že se pevnost prokáže jako vlastnost stálosti.

29 Seneca, Další listy Luciliovi, list 58, str. 100

30 Lochman, Krédo, Život věčný, str. 265

5. „Lidé vědí, co chtějí, teprve v okamžiku, kdy to chtějí; nikdo se nerozhoduje, že bude chtít nebo nechtít všeobecně. Názory se mění každý den a přechází se k pravému opaku; většina lidí nebere život vážně.“³¹

S životním cílem musí být v souladu všechno naše počínání. Seneca mluví o tom, že lidé nemají na co, nebo k čemu by zaměřili celý svůj život. Ale už výše jsem zmiňovala, že všichni lidé mají nějaký životní cíl. Ten se ovšem úplně neshoduje s životním cílem Seneci, protože jejich je pomíjivý, zatímco ten jeho je věčný. Je to tak, že pouze věčný cíl v sobě nese odpovědnost k životu, a tak jen on může být tím pravým cílem celého našeho života? Myslím, že odpověď není tak jednoznačná.

2.3 Smysl

Neurolog a psychiatr V. E. Frankl se ve své práci dlouhodobě zabýval otázkou smyslu lidského života. Smysl lidského života se ctností stálosti úzce souvisí. Jak je patrné z předchozího Senecova citátu, nepátráme-li po smyslu svého života, nebereme ho vážně. Abych tuto tezi mohla obhájit, uvedu zde citát, který ji dokládá.

1. „Vůle k moci a vůle ke slasti, princip slasti se objevují teprve tehdy, je-li vůle ke smyslu frustrována.“³²

Oním smyslem je tu samozřejmě míněn smysl života. Pravda je, že mnoho lidí se vůbec nezabývá smyslem svého života. Zahlceni prací a aktivitami nemají čas ani chuť po pátrání v oblasti, která by jim mohla přinést jen pocit prázdnoty a deprese. Ti lehkovážnější dokonce mnohdy zaměňují smysl za cíl a tak je pro ně smyslem života třeba vydělávání peněz. Přesně tyto lidi má Seneca na mysli, když popisuje měnící se názory a neodpovědnost k životu. Každý vážný životní problém, před který jsou dotyční postaveni je pro ně povelem ke kličkování. Hlavní věcí je pro ně dostat se z problému a příliš si nezadat s něčím, co by v nich odhalilo prázdná místa. Jejich život je proto věčným útekem. Smutnou nadějí lehkomyšlných lidí, kteří po smyslu nepátrají (ať už kvůli obavám z výsledku nebo kvůli tomu, že jim to přijde zbytečné), jsou životní neúspěchy a různá neštěstí. Díky nim sice tyto lidé padají na kolena, ale jsou také donuceni stanout tváří v tvář smyslu svého života. Když se jim podaří jej v té chvíli nalézt, povstanou a budou v nitru bohatší a šťastnější, než kdy byli.

Otázkou je, jak se má smysl života, který zakládá odpovědnost k životu (a ona

31 Seneca, Další listy Luciliovi, list 20, str. 50

32 Frankl, Vůle ke smyslu, Vůle ke smyslu, str. 12

bez něj není možná), k pomíjivým nebo věčným cílům? Pomíjivé je vše, co se vztahuje k věcem tohoto světa, ale tím ještě není řečeno, že je to bezcenné. Není možné označit za bezcenný životní cíl, když matka chce vychovat zdravé a chytré děti. Jen je v něm skryto nebezpečí, když matka děti ztratí, že ztratí i cíl. To je riziko, se kterým musí všichni lidé, kteří se upínají k pomíjivým cílům, počítat.

Z výše zmíněného citátu V. E. Frankla je ovšem jasné, že mezi pomíjivými cíli jsou i ty vyloženě špatné. Formuje-li cíl člověka touha ovládat nebo touha po blaženosti (chápané pouze jako ukojení tělesných a materiálních potřeb), není něco v pořádku.

2. „Vůle ke slasti však není jen v rozporu se sebetranscendencí, nýbrž také stojí v cestě sama sobě. Čím více jde člověku o slast, tím více mu také uniká. Čím více se honí za štěstím, tím více je už také zahání. Abychom tomu porozuměli, musíme pouze překonat předsudek, že člověk usiluje v zásadě o to, aby byl šťasten; co ve skutečnosti chce, je to, aby k tomu měl důvod.“³³

Špatné cíle jsou jen nedokonalými náhražkami a nejsou nositeli smyslu. Vznikají díky rezignaci lidí na smysl života. Tato rezignace může být způsobena jednak neochotou lidí zabývat se smyslem života a pak také ztrátou smyslu. Tato ztráta může přijít se ztrátou cíle, tj. ztratí-li matka děti, ztratí cíl i smysl, který se v dětech realizoval. Svážeme-li smysl života s pomíjivými cíli, neseme riziko, které s věčnými cíli vlastně nehrozí.

Někdo na základě toho může chápat obrácení se k věčným cílům jako útěk od reality, tj. zbabělost vůči nesení rizika pomíjivého cíle. U stoiků, kteří se z rozumových důvodů upínali k věčnému cíli, mimo jiné proto, aby se ochránili před útrapami tohoto světa, je toto nařčení z části snad pochopitelné. Když uvážíme, že chtěli uzavírat svůj život už za života, není se celkem čemu divit. Ale u křesťanů, kteří se k věčnému životu upínají jako k vysvobození z pozemských útrap, není možné něco takového tvrdit. Křesťané se z útrap nesnaží vyprostit s odvoláním na věčný život, ale žijí uprostřed útrap a snáší je stejně špatně jako ostatní lidé. Stoikové chápou připouštění si útrap jako projev slabosti, neboť přitom vychází ze špatného pojmání statečnosti. Statečnost je u nich stav prostý strachu. Už výše jsem se však zmínila o tom, že kdo se nebojí, není odvážný. Statečnost je pouze v překonávání strachu, nikoli v jeho překonání. Ten, kdo strach překonal, byl statečný, ale už jím není.

33 Frankl, Vůle ke smyslu, Vůle ke smyslu, str. 12-13

2.4 Rozum

1. „*Ctnost není nic jiného než správný rozum.*“³⁴

Rozum je dalším základním kamenem stálosti. Ovšem nikoli jen jejím, ale i ostatních ctností, neboť právě z rozumu plynou důvody proč být trpělivý, statečný nebo stálý. Bez rozumného důvodu není mnohá ctnost vůbec ctností, naopak se zvrhává v něco bláznivého a nezdravého. Může se na základě tohoto skutečně říci, že kdo je rozumný, ten je i ctnostný? Domnívám se, že nikoli. Rozhodně ne bez kladení důrazu na slovo „správný“. Jak ale tento správný rozum, který zakládá ctnosti, vzniká?

2. „*Rationi origo a caelo, imo a deo est: et recte eam Seneca celebravit, partem in homine divini spiritus mersam. Est enim haec eximia illa intellegendi iudicandique vis: quae, ut anima perfectio hominis, sic ipsa animae est.*“

„*Původ rozumu je v nebi, u Boha: a správně jej Seneca vychválil jako část božského ducha ponořenou v člověku. A tedy tento jest výbornou schopností poznávací a usuzovací, která je jak dokonalostí lidské duše, tak duší samotnou.*“³⁵

Rozum je darem z nebe a ne jen tak nějakým. Jde o část božího ducha ukrytého v člověku, jak alespoň tvrdí stoikové a spolu s nimi i křesťan Lipsius. Potom to musí jistě být ten správný rozum. Vždyť nesprávný rozum by darem z nebe mohl být jen těžko. Ovšem nesprávný rozum, totiž zvrácený, člověk může mít také. Můžeme tvrdit, že tento rozum darovaný z nebe, rozum, který je kouskem nebe v nás, lze natolik zničit? Pakliže je rozum opravdu část božího ducha ukrytá v člověku, je v některých lidech až neuvěřitelně ukrytá. A to dokonce tak, že ji vůbec nenalézají, protože jak jinak bychom si mohli vysvětlit zvrhlost lidského rozumu nebo rozum, který se nechá tupě ovládnout?

3. „*Znamenitost, kterou si člověk přičítá ve své obraznosti a představě, nemá hlavy ani paty. A pakliže se věci mají tak, že on jediný se mezi zvířaty těší myšlenkové svobodě a duševní nezřízenosti, že je mu dáno představovat si, co je i co není, ba i co by si přál, věci falešné i věci skutečné, je to výhoda, kterou velmi draze platí a na kterou nemá proč být pyšný; neboť právě z ní plyne pramen běd, které ho sužují: hřích, nemoc, nerozhodnost, zmatek, zoufalství.*“³⁶

34 Seneca, Další listy Luciliovi, list 66, str. 111

35 Lipsius, De constantia libri duo, liber I., V., str. 13

36 de Montaigne, Eseje, str. 151

Zde je rozum postaven do jiné situace. Do situace toho, kdo plodí hřích, nemoc, nerozhodnost, atd. Člověk opravdu nemá být na co pyšný. Rozum, který se stoikům jeví jako něco mimořádného, poněvadž pochází přímo od Boha, dává vzniknout něčemu, co je se vším božským v naprostém protikladu. Pokud přijmeme tu myšlenku, že rozum opravdu pochází od Boha, musíme zjistit jak a proč dochází k tomu, že je člověkem tak zkazitelný.

4. *„Je třeba usilovat o to, aby pudy poslouchaly rozum, ani nepředbíhaly, ani z lenosti a slabosti nezůstávaly za ním a aby zachovávaly klid a nepůsobily v mysli žádný nepokoj. Na tom se zakládá veškerá stálost povahy i uměřenost.“*³⁷

Jsou to tedy naše pudy, co rozum kazí. Nyní nám může být celkem jasné, že stoikové staví na tezi, která pokládá duši za čistou, rozumnou část člověka, zatímco jeho tělo pokládají za část nečistou, ovládanou pudy. Neštěstím čisté rozumné duše je její spojení se s nečistým pudovým tělem. Celý život člověka je založen na neustálém boji mezi pudy a rozumem a rozum je tím, co má pudy držet na uzdě a co jim má vládnout. To je jeho úkolem a nutno říci, že velmi nesnadným, protože on zakládá všechny ctnosti a ctnostný člověk nemůže být ovládán pudy. Avšak domnívám se, že teze o dobré duši a špatném těle je v současném myšlení definitivně zavržena. A já, už s ohledem na Boha křesťanů a židů, který vše, co stvořil, prohlásil za dobré, nemohu jinak, než tuto tezi zavrhnout také.

Když vyloučím naše pudy jako ničitele božského rozumu, nezbude mi nic jiného, než zavrhnout božský rozum. Rozum je darem z nebe, ale nikoli něčím božským v nás. Rozum nám byl dán stejně jako nám byly dány pudy. Bůh nemůže za všechny naše myšlenkové pochody.

5. *„Vždyť i vesmír, který objímá vše, a bůh, který vesmíru vládne, míří též k vnějším věcem, avšak potom se ze všech stran vrací do sebe. Totéž nechť činí naše duše: až se, řízena smysly, obrátí jejich prostřednictvím k vnějším věcem, nechť ovládne je i sebe. Takto vznikne jednotná síla a moc, která bude v souladu sama se sebou a zrodí se rozum, sebejistý, prostý rozporů a nerozhodností v názorech a představách i přesvědčení, rozum, který už dospěl ke shodě ve svých částech a takříkajíc se zharmonizoval.“*³⁸

37 Cicero, O povinnostech, str. 65

38 Seneca, O duševním klidu, O blaženém životě, VIII., str. 128

Rozum sebejistý, prostý rozporů a jistý si ve všem a jistý si vším. To je ideál stoiků. Takový rozum je mírou všeho. Jak ale můžeme mít jistotu, že jsme vedeni tím správným rozumem? Jsme-li ohrožováni pudy, jak si můžeme být jisti, že je náš rozum správný? Kde je měřítko, kterým se máme řídit? Vždyť je-li rozum sám ohrožován, nemůže dost dobře být měřítkem, což přesně dokazují i sami stoikové, když ve své víře v absolutní vládu rozumu, staví ctnosti na hlavu. Co tím však opravdu dokazují? Že je rozum beznadějně ovládán pudy, ať se člověku sebevíce zdá, že tomu tak není nebo, že rozum může být i zkažený sám o sobě, nikoli jen zásluhou pudů?

6. „Kdo je rozumný, je i uměřený; kdo je uměřený, je i stálý; kdo je stálý, je klidný; kdo je klidný, je bez zármutku; kdo je bez zármutku, je blažený: rozumný je tedy blažený a rozumnost stačí k blaženému životu.”³⁹

Kdo žije bez zármutku, je blažený. Může nám připadat podivné, že někdo může být blažený, když neví, co je zármutek, ale stoická blaženost nesouvisí se štěstím. Blaženost se u nich zakládá v tom, že se z pozemských útrap pozdvihneme vzhůru k věčným věcem skrze rozum, který v nich má svůj původ. Proto nám rozum musí vládnout, abychom čelili jak štěstí tak utrpení a stali se blaženými. Nabízí se zde otázka, zda máme o takovou blaženost vůbec stát? Může snad být cílem lidí, kteří nejsou citově utlumení? Aristoteles by jistě netvrdil, že všichni lidé usilují o blažený život, kdyby si pod pojmem blažený představoval lhostejný stav mysli. Vždyť úsilí všech lidí na světě je vedeno touhou dosáhnout štěstí. Podle Aristotela tkví blaženost v naplnění všech lidských potřeb, tedy i těch pudových, a teprve po jejich uspokojení je možné zaobírat se ctnostmi, které jsou jakýmsi dovršením blaženosti. Toto pojetí blaženosti je jistě přijatelnější než to stoické.⁴⁰

Co se týče blaženosti, jsou křesťané ještě v jiné situaci, neboť věří, že je blažený život čeká až v nebi.

Všechno, co jsem dosud řekla o blaženosti, ji směřuje k cíli našeho života. Nicméně pokud bychom blaženost pojímali jako stav absolutního štěstí, jak by k ní mohla stačit jen rozumnost? Navíc, jestliže si zde vzpomeneme na V. E. Frankla, vybaví se nám, že nikoli štěstí samo, ale důvod k němu je důležitý. Tím se situace ještě více

39 Seneca, Další listy Luciliovi, list 85, str. 145

40 Abychom mohli dosáhnout aristotelské blaženosti, museli bychom splňovat dosti nároků, které jsou pro některé lidi naprosto neuskutečnitelné, jako např. nebýt zdravotně postižení nebo být bohatý.

komplikuje. Důvody jsem sice až dosud hledala jen v rozumu, ale důvodem ke štěstí pro nás může být i pouhý pohled na přítele. Takto je rozum jako dostačující prostředek k dosažení blaženosti definitivně zavržen.

Abych se nyní vymotala ze spleti, do které jsem se dostala, nejdříve musím znovu definovat blaženost. Blaženost v nebi může být stavem čistého štěstí, zato blaženost zde na zemi nutně musí být založena v něčem jiném. Prahne-li po štěstí, uniká nám mezi prsty. Myslím, že zde mohu souhlasit s V. E. Franklem a říci, že blaženost lidí se zakládá ve vědomí smyslu.

Nalézt smysl života bez přičinění rozumu, se mi nejeví jako možné a proto je rozumnost k blaženému životu nutná. Na druhé straně ale sama rozumnost nemůže stačit k nalezení smyslu, neboť je k němu potřebná i láska.

Pojednala jsem již o tom, že stálost se i s ostatními ctnostmi zakládá v rozumu, avšak to je určení velice nejasné a ne zcela bezchybné. Mimo jiné již proto, že jsem zpochybnila samotnou vládu rozumu a tak je-li zpochybněn základ ctnosti, je zpochybněna i sama ctnost.

7. *„Constantiam hic appello, rectum et immotum animi robur non elati externis aut fortuitis, non depressi. Robur dixi; et intellego firmitudinem insitam animo, non ab opinione, sed a iudicio et recta ratione. Exclusam enim aute omnia volo pervicaciam (sive ea melius pertinacia dicitur:) quae et ipsa obstinati animi robur est, sed a superbiae aut gloriae vento.“*

„Stálostí zde nazývám správnou a nepohnutelnou pevnost mysli, ani povznesenou ani utlačenou vnějšími nebo nahodilými okolnostmi. Pevnost jsem pravil; a rozumím jí pevnost vštípenou mysli nikoli z domnění, ale z úsudku a správného rozumu. Proto chci, aby byla v každém případě vyloučena umíněnost (nebo je tato lépe zvana zatvrzelostí), která je sama také nepochybnou pevností mysli, ovšem pocházející ze zpupnosti nebo pýchy.“⁴¹

Připomeňme si Senecu a jeho sebejistý rozum, prostý rozporů a nerozhodností v názorech a přesvědčení. Justus Lipsius, ač stoik, náhle upozorňuje, že v rozumu je i nějaká pýcha a domýšlivost, která nemá co dělat se stálostí. Stálost je pevností v rozumu, který není domýšlivý, ale je otevřený, který naslouchá a posuzuje.

41 Lipsius, De constantia libri duo, liber I., IV., str. 10-11

8. „*At constantiae vera mater, patientia et demissio animi est. Quam definitio rerum quaecumque homini aliunde accidunt aut incidunt voluntariam et sine querela perpressionem. Quae recta ratione suscepta, una illa radix est, qua altitudo pulcherrimi huius roboris nixa.*“

„*Ale pravou matkou stálosti je trpělivost a pokora myslí, jak určují dobrovolné snášení bez nářku kterýchkoli věcí člověka, které se odněkud stávají nebo udávají. Když je toto podchyceno správným rozumem, je ono ten kořen, na němž je postavena nejkrásnější vznešenost tohoto dubu.*“⁴²

Nejprve se musím ohradit proti tomu tvrzení, že matkou stálosti má být trpělivost. Pokud nechceme aby se stálost dostala k nesprávnému užití, totiž už k jednou kritizované stoické netečnosti nebo k nepříliš praktické stálosti povahy. Při vši úctě k Lipsiovi, který také směřoval tímto nešťastným směrem, musím říci, že trpělivost není matkou stálosti, ale naopak, stálost je matkou trpělivosti.

Proč to tvrdím? Jestliže je stálost pevností ve správném rozumu, a já věřím, že ano, pak jednoznačně stojí nad trpělivostí, neboť trpělivost musí mít důvod a ten se zakládá v rozumu. Je-li tedy stálost nejen ctností z rozumu, ale také ctností rozumu, je trpělivosti nadřazena.

Za druhé: Lipsiův správný rozum, tedy onen rozum pocházející od Boha, v sobě zkrátka nemůže nést stoické snášení útrap, protože Bůh židů a křesťanů je starostlivý, žárlivě milující a také hněvající se. Jak by tedy on mohl chtít, abychom se učili něco takového, jako příliš se netrápit nebo příliš se neradovat? Nepovažují za šťastné pokoušet se spojit biblického Boha se stoicismem.

Třetí Lipsiem zmíněnou matku stálosti, pokoru, bude nutné rozvést trochu více.

2.5 Pokora

Pokud jde o stálost, tedy o stálost v rozumu, je pokora velmi důležitou ctností. Ačkoli je vedle rozumu zmiňována jen okrajově, je úplně stejně důležitá jako on. Musím podotknout, že pokora není ctnost vyplývající z rozumu, ale je na něm nezávislá. Kdyby nebylo pokory, těžko by byl náš rozum naslouchající a bez takového rozumu by nebyla ani stálost. Stálost není zatvrzelost, neboť tím, že naslouchá i poměruje, znovu sama sebe usměřuje. Není ovšem ani nestálostí, protože si pořád stojí na svém a mění svůj soud až když k tomu má dobrý důvod.

⁴² Lipsius, De constantia libri duo, liber I., IV., str. 11

Dovolím si nyní říci, že spojením pokory a rozumu vzniká skutečně správný rozum. Nikoli stoický správný rozum, o jehož nebeském původu se dá velmi snadno pochybovat, ale rozum lidský, vědomý si svých chyb. Vždyť na světě jsou věci, které se mohou zdát rozumné, ale před kterými se musíme mít na pozoru, např. manipulace s geny, díky které by se mohly rodit jen zdravé a chytré děti. Bezbřehá důvěra v lidský rozum, (ať už má být božského původu, či nikoli), je slepou cestou, nemáme-li v sobě pokoru.

„Člověka počestného může vychovat pouze pokora a poslušnost. Morem člověka je jeho domnění, že ví...“⁴³

Pokora je důležitá při myšlení a bádání. Vědci často docházejí k názoru, že ač už objevili mnoho, stále ještě vědí moc málo a teprve tato pokora jim dává nahlédnout dál. Proč? Protože pokora otevírá nové obzory, umožňuje vidět lidem věci z jiných úhlů, umožňuje hledat nové cesty, pokora osvobozuje myšlení. Proto je pokora základní součástí správného rozumu. Správný rozum je pokorný rozum. S tvrzením Seneci, které cituji hned na počátku části věnující se rozumu, tak mohu souhlasit, protože takovýto správný rozum je opravdu zárukou ctnosti. Ovšem pouze té ctnosti, která se zakládá v rozumu. Ctnostný člověk je přímo závislý na pokorném rozumu a stálost je ctností tohoto rozumu, tedy pokora zakládá i stálost.

Uvědomuji si, že dosavadní výklad o základech stálosti není natolik jasný a souvislý, abych jej mohla s klidným svědomím opustit a proto se nyní pokusím všechny probrané body shrnout.

2.6 Shrnutí

První věcí, o kterou člověk musí usilovat, je nalezení smyslu, neboť bez smyslu našeho života nejsme schopni nalézt ani jeho dobrý cíl. Dobrý cíl je ten, který je vystavěn na smyslu, naproti tomu špatný cíl je ten, který se sám stane smyslem. Člověk, který nemá oporu svého životního cíle ve smyslu života nemůže být nikdy stálý, jelikož nemá, podle čeho by jej celý uspořádal. Životní cíl, který stojí bez toho, aby vycházel ze smyslu života, v sobě nese jen proměnlivost a nestálost.

Stálost se projevuje dvojím způsobem: jako stálost v rozumu a jako stálost z rozumu.

Stálost v rozumu

43 de Montaigne, Eseje, str. 153

Rozum a pokora se musí spojit jako partneři a vytvořit tak správný rozum. Stálost hlídá, aby jeden z partnerů neutlačoval druhého. Jedinou její vlastností je pevnost, nikoli spravedlnost. Stálost je proto ctností čistě mechanickou, prostou dobroty a lásky. Bez stálosti se rozum může změnit v samolibý nebo naopak v malomyslný.

Stálost z rozumu

Je to ta ctnost směřující k životnímu cíli, tedy ctnost, která teoreticky může trvat po celý život. Není ovšem posuzovatelná až na jeho konci, jak bychom se mohli domnívat, ale kdykoli. Nejde zde o vytrvalost v konání, ale o zaměřenost našeho konání. Tedy je počítáno s tím, že si člověk občas potřebuje vydechnout, není-li toto vydechnutí odbočením ze směru, je v pořádku.

„A proto, abychom správně posoudili člověka, musíme jeho dráhu sledovat dlouze a pečlivě: pakliže na ní nezachovává z vnitřní pohnutky důslednost, jestliže proměnlivost okolností působí, že mění krok (či spíše směr, neboť krok může být ovšem zrychlován nebo zvolňován) nechte ho běžet; platí o něm, že letí s větrem.“⁴⁴

Odbočovati a měniti směr není radno. Dojde-li k tomu, že přeci jen ztratíme směr, ztratíme i stálost. Naštěstí však stálost není vytrvalost, a proto nezáleží na nějakém trvání, ale pouze na směřování, takže jestliže ztratíme směr, můžeme ho znovu nalézt. Nezáleží na tom, kdy směr nalezneme, ale že ho nalezneme. Stálost je ctností vždy jen přítomného okamžiku a tak jí nesejde na tom, jestli jsme byli stálí včera, nebo budeme-li stálí zítra. V tomto ohledu s M. de Montaigne opravdu nemohu souhlasit. V jeho pojetí není mezi stálostí a vytrvalostí žádný rozdíl.

2.7 Příklad k zamyšlení

Poměrně dlouho jsem přemýšlela, zdali mám tento citát ve své práci vůbec uvádět, ale je v něčem tak podobný tomu, co zde řeším, že jsem si to nakonec nedokázala odpustit.

„Je to ctnost, která bere vážně teoretickou racionalitu a která přesto nedělá z praxe pouhý sekundární derivát teorie, ale uznává poslední autonomii a neodvoditelnost svobody a praxe. Je to ctnost činného respektu k vzájemné reciprocitě a současně nepřevoditelnosti teorie a praxe, poznání a svobody. Je to ctnost jednoty a různosti

44 de Montaigne, Eseje, O nestálosti našich činů, str. 195

obou veličin, aniž by se jedna obětovala druhé nebo naopak. ⁴⁵

Tématem, které zde autora zaměstnává je rozpor mezi teorií a praxí. Hovoří o nutnosti vzájemného respektu a tento respekt zřejmě není ničím jiným, než schopností naslouchat. Na případnou námitku, že naslouchat se dá i s despektem, musím říci, že nikoli. Naslouchání je maximální možné přiblížení se na rovinu toho, komu nasloucháme, proto nasloucháme-li dítěti, snažíme se porozumět jeho světu. Neznamená to, že se dítětem staneme, ale že se mu přiblížíme. Schopnost naslouchat je postavená na respektu a protože rozum schopný naslouchat je správný rozum, myslím, že se zde K. Rahner zmiňuje právě o něm. A kde je správný rozum, je i stálost.

K. Rahnerovi tu ovšem nejde ani tak o to, abychom naslouchali jeden druhému, jako o to, abychom sami ve svém myšlení stejně naslouchali teorii i praxi, totiž nedávali přednost jedné před druhou. Jde o to, nepracovat v teorii s nároky, které jsou v praxi nesplnitelné a v praxi nezpochybňovat význam teorie. K tomu účelu je ovšem pořád zapotřebí správný rozum, tj. naprostý základ všech rozumových ctností.

45 Rahner, Novou odvahu k ctnosti, Obrana jedné bezejmenné ctnosti, str. 15

3. Věrnost jako sekulární alternativa stálosti (Comte-Sponville)

Zatím jsem u stálosti, až na malé výjimky, neuváděla zda je nebo není křesťanskou ctností. Podle toho, co jsem o ní dosud napsala, by se dalo usuzovat, že může být ctností všeobecnou. V této kapitole se věnuji práci francouzského filozofa a spisovatele Comte-Sponvilla, který na místo mnou vyhrazené stálosti staví věrnost. Nejprve se budu věnovat tomu, z jakých základů autor ve své práci vůbec vychází a po té se pokusím rozebrat jeho koncept věrnosti a srovnat s konceptem stálosti, který zastávám já.

3.1 Základ věrnosti v paměti

1. *„Je dobro samo, v duchu aj v skutočnosti. Nie absolútne Dobro, nie Dobro v sebe, ktoré by sme stačili poznať a používať. Dobro sa nezakladá na rozjímaní; má sa konať.“⁴⁶*

Comte-Sponville neuznává žádné transcendentní dobro ani nic jiného transcendentního. Dobro je přítomno jen v konání. Je to praktický termín, který je znám jenom mezi lidmi a to, že mu tak lidé říkají, je záležitostí domluvy. Věčnost je podle něj jen iluze, něco, co si kdysi lidé vybájili a na co mají, jakožto rozumní lidé, zapomenout. Jediné, co opravdu je, je pomíjivá skutečnost.

Tento jím popsaný stav však v sobě nese něco pro všechny ctnosti docela nebezpečného. Nedává jim žádnou oporu. Je-li všechno jen záležitostí lidské domluvy, nemusí být člověk ctnostný, když mu to právě nevyhovuje. Co ho zavazuje k ctnostem?

2. *„Cnosť robí človeka ľudským alebo skôr je zvláštnou schopnosťou, ktorou potvrdzuje svoju vynikajúcu vlastnosť, to znamená (v normatívnom slova zmysle) jeho ľudskosť.“⁴⁷*

Ctnost je rovna lidskosti. Je možné, že některým velmi uvědomělým lidem tento vývod stačí k tomu, aby žili ctnostným životem. Nicméně v tomto bodě musí být vždy pochybnosti. Co je lidskost? Kdo něco takového určuje? Když biologové přicházejí s tvrzeními, že člověk je přirozeně agresivní a polygamní, někteří lidé nadšeně tleskají. Lidé jako je Comte-Sponville se toho asi naopak hrozí a hledají

46 Comte-Sponville, Malá rozprava o veľkých cnostiach, Predhovor, str. 9

47 Comte-Sponville, Malá rozprava o veľkých cnostiach, Predhovor, str.8

způsob, jak prokázat, že zdvořilost je lepší než ostré lokty. Mají nevýhodu v tom, že všechny důvody pro ctnost mohou najít jen tam, kde biologové naopak nalézají důvody pro nectnost.

3. *„Príroda veľmi zabúda preto, že je hmotná. Hmota je zabúdanie samo: pamäť patrí len duchu.“⁴⁸*

Comte-Sponville rozlišuje mezi hmotou a duchem, což nyní působí vzhledem ke všemu jím doposavad obhajovanému dosti překvapivě. Člověk, který odmítl cokoli věčného se přiklání k duchu. Hmotný svět, jediná skutečnost, jejíž hlavní charakteristikou je pomíjivost, mu nestačí. Na něm nelze nic vystavět a snad proto mu přiděluje zapomínání, zatímco duchu přisuzuje paměť.

Nemůže být pochyby, že tak činí velmi svévolně. Bez paměti by se nemohla uskutečnit žádná evoluce a tak se dá říci, že i hmota v sobě nese nějakou paměť. Je ovšem pravdou, že dějiny nepíše nikdo jiný, než člověk, který se jako jediný na tomto světě naučil svoji paměť plně využívat.

4. *„Duch však existuje; aj pamäť existuje. Malá hmotnosť, krátke trvanie: tá krehkosť je duch sám. Smrteľný v srdci smrteľných – ale živý ako duch prostredníctvom spomienky, ktorá ho uchováva. Duch je pamäť a možno je len ním.“⁴⁹*

Duch není věčný, ale smrtelný v srdci smrtelných. Duch je paměť, něco, co v sobě pěstujeme a co s námi zase umírá. Když však to, co v sobě pěstujeme předáme během života někomu mladšímu a ten pak zase někomu mladšímu, udržuje se duch nebo paměť pořád dál. Je to opravdu křehká věc a všechny naděje nevěřících lidí jsou vloženy jen do ní.

Konečně zde by někdo z nich mohl namítnout, že naděje křesťanů jsou také uloženy v udržování a upevňování víry, leč byl by trpce zklamán. Víra nikdy nebyla v pravomoci lidí a nebyly to dobré časy, když se lidé domnívali, že tomu tak je.

5. *„Vernosť zákonu, nie božiemu, ale ľudskému, nie univerzálnemu, ale zvláštnemu (aj keď sa dá zuniverzalizovať a má takým byť), nie nadčasovému, ale historickému: vernosť histórii, vernosť civilizácii a osvietenstvu, vernosť ľudskosti človeka! Ide*

48 Comte-Sponville, Malá rozprava o veľkých cnostiach, Vernosť, str. 21

49 Comte-Sponville, malá rozprava o veľkých cnostiach, Vernosť, str. 21

*o to, aby sa nezárdzalo to, čo ľudstvo urobilo zo seba a čo vytvorilo z nás.*⁵⁰

Ctnosti již byly pojmenovány, cvičeny a užívány dávno. Vždy však jen v civilizovaných společnostech. Jsou vzácným darem od našich vzdělaných předků, jsou tradicí, která se předává z pokolení na pokolení a kterou můžeme zachovat jen tak, že jí budeme věrni. Jde tu o věrnost tomu, co lidstvo v čase samo dokázalo a jen díky svému rozumu. Dějiny jsou záležitostí týkající se pouze lidstva, protože jen lidé mají něco, co z nich dělá ony výjimečné tvory. Paměť. Právě ona je tím opěrným bodem ateistů ve slovních rozepřích s biology. Nemá cenu vracet se k tomu, co již naši předkové moudře zamítli, protože se už jednou ukázalo, že je to nevýhodné. Stejně tak se ani nevyplácí být agresivní, protože díky paměti si lidé na agresivního jedince po druhé dají pozor a nedají mu žádnou šanci.

Ve výše zmíněném citátu však nepadlo ani slovo o paměti, a tak nyní musím dovysvětlit na základě čeho zde o ní hovořím.

6. „Vernosť je cnosť pamäti a pamäť sama ako cnosť.”⁵¹

Věrnost je obecná hodnota, které dáváme přednost v přátelských a partnerských vztazích, ale zde je vztažena k paměti⁵² jako její ctnost. Paměť sama není ctnost, ale prostá lidská nutnost. Bez paměti bychom se nikdy nic nenaučili, nemohli bychom ani myslet, protože bychom si nepamatovali na co máme myslet. Paměť je vedle rozumu první věcí, která z člověka činí toho, kým je a proto i ona stojí při každé ctnosti, která v něm má svůj základ. Je-li věrnost ctností paměti, pak zakládá všechny tyto ctnosti i ona. Ovšem k těm ctnostem, které nejsou založeny v rozumu⁵³ se paměť i věrnost rovněž vztahují, i když se rozhodně nedá říci, že by je zakládaly.

3.2 Věrnost proti stálosti

1. „Vernosť nie je hodnota spomedzi iných, cnosť medzi inými: je tým, prostredníctvom čoho a pre čo hodnoty a cnosti jestvujú. Čím by bola spravodlivosť bez vernosti spravodlivých?”⁵⁴

50 Comte-Sponville, Malá rozprava o veľkých ctnostiach, Vernosť, str. 30

51 Comte-Sponville, Malá rozprava o veľkých cnostiach, Vernosť, str. 23

52 Paměť jsem do svého výkladu o stálosti nezahrnula, poněvadž ji pokládám za základ, o němž není potřeba psát. Domnívám se, že o paměť je třeba se starat až když přestane sloužit.

53 Autor přímo nehovoří o tom, kde se zakládají tyto ctnosti, ale z některých narážek v jeho textu lze vysledovat, že lásku vnímá jako biologicko-chemický proces lidského těla. Zdá se, že ctnosti se podle jeho názoru, zakládají buďto v lidském rozumu, nebo v přirozených pudech.

54 Comte-Sponville, Malá rozprava o veľkých cnostiach, Vernosť, str. 23

Jak již bylo řečeno, věrnost je zapotřebí ke všem ctnostem, protože se vztahuje k tomu, na čem ony stojí, totiž k paměti. Co se však týče příkladu se spravedlností, zdá se mi trochu moc zjednodušený. Spravedlnost by přeci nebyla možná bez rozumu a bez pokory. Závislost na paměti navíc může být i poněkud nesvobodná. Uzavřeme-li se v ní, nebudeme schopni přijmout jakékoli nové informace. Samotná paměť, stejně jako samotný rozum, ani oba dohromady nebudou nikdy schopni čelit možnosti, že jich bude používáno zvráceně a tedy také nemohou zcela sami založit žádnou ctnost.

2. *„Cnosť pamäti je viac ako pamäť; vernosť je viac ako presnosť. Vernosť nie je opakom zabudnutia, ale ľahkovážnej alebo zistnej nestálosti, popretia, zradnosti, vrtkavosti.“⁵⁵*

Věrnost je opakem nestálosti. Je tím, na koho je spolehnutí. Dostává z paměti všechny ctnosti, které jsou v ní skryty a ony se jen díky ní mohou projevit. Paměť je zde pouhou úschovnou, pouhou databází, ze které si věrnost vybírá potřebné ctnosti. Jak je ale zaručeno, že se věrnost vztahuje jen k tomu dobrému?

3. *„Každá vernosť je vždy láskavá (vernosť nenávisťi nie je vernosť, ale hnev alebo zaľatosť) a dobrá pre jedno a láskavá pre druhé.“⁵⁶*

Věrnost je vždy laskavá a vždy se obrací jen k tomu dobrému. Paměť obsahuje různé věci, ale věrnost z nich vybírá jen to dobré. A jak se tato její vlastnost projeví při myšlení?

4. *„Myslenie neexistuje bez vernosti: na myslenie treba nielen pamätať si (to umožňuje zasa len vedomie a celé vedomie nie je myslenie), ale vôľu pamätať si. Vernosť je tou vôľou alebo je skôr jej činom a jej cnosťou.“⁵⁷*

Takže myšlení samo je dobrá věc, když je k němu zapotřebí věrnosti, která je laskavá a má zalíbení jen v dobru. Znamená to tedy, že kdo myslí, činí dobře. Ale my víme, že myslet se dá i na špatné věci, takže kde se potom stala chyba?

Když laskavá věrnost zakládá myšlení, nemůže se myslet na špatné věci. V tom případě by zvrácené myšlení vůbec nebylo myšlením, ale něčím úplně jiným. Mohu říci, že v tomto bodě opravdu nenalézám žádné východisko.

55 Comte-Sponville, Malá rozprava o veľkých cnostiach, Vernosť, str. 25

56 Comte-Sponville, Malá rozprava o veľkých cnostiach, Vernosť, str. 25

57 Comte-Sponville, Malá rozprava o veľkých cnostiach, Vernosť, str. 27

Stálost by teoreticky mohla stát na místě věrnosti pokud jde o její vztah k paměti. Na rozdíl od věrnosti však rozhodně nemá žádnou jinou vlastnost než pevnost. Stálost není ani dobrá, ani špatná. Stálost jen je nebo není. Proto by mohla zakládat kromě myšlení na to dobré i myšlení na to špatné, kdyby ovšem nebyla pevně svázána s pokorným rozumem, který něco takového naprosto vylučuje.

Ale postupme dále.

5. „Predovšetkým vernosť pravdivému! V tom sa vernosť odlišuje od viery a „a fortiori“ od fanatizmu. V súvislosti s myslením byť verný neznamená, že odmietame zmeny myšlienok (dogmatizmus), ani že ich podriaďujeme samým sebe (viera), ani že ich pokladáme za absolútne (fanatizmus); to znamená, že ich odmietneme meniť bez správnych a pádných dôvodov, a – pretože sa to nedá overiť – že ich pokladáme za pravdivé, až kým zase nepreskúšame to, čo už sme raz jasne a pevne posúdili.“⁵⁸

Výše ve své práci jsem uvedla citát Justa Lipsia, který byl tomuto dosti podobný. Onen se věnoval stálosti, tento se věnuje věrnosti. Je proto dobré právě zde vzájemně porovnat koncept stálosti, ke kterému jsem dospěla díky myšlenkám stoiků, s konceptem věrnosti, který pochází od autora ovlivněného pracemi M. de Montaigne, B. Spinozy a V. Jankélévitche.

Začnu tím, že dogmatizmus, jenž je popsán jako odmítání změny myšlenek, vnímám stejně jako Comte-Sponville, a souhlasil by i Lipsius, proto jej úplně opominu. Zaměřím se na víru a fanatizmus. Víra je zde velmi nejasný termín, neboť míním, že myšlenky vždy jsou a budou naše a tak je sobě budeme neustále podřizovat. Nemůžeme oprostit myšlenku od sebe samých a když, tak jedině směrem k fanatizmu. To ostatně názorně ukazuje i Comte-Sponville, když mluví o tom, že máme pokládat neověřenou myšlenku za pravdivou, dokud nebude potvrzena nebo vyvrácena. Pokud tím nechce říci, že pravd je vícero, ale tvrdí, že je jen jedna, pak v sobě tato jistě nese nárok absolutnosti. A jelikož z jeho řeči jasně vyplývá, že pravda je jen jedna, je zde jeho výklad zpochybnitelný. Jakmile pokládáme neověřenou myšlenku za pravdivou, sklouzáváme do fanatizmu.

V mnou zastávaném konceptu stálosti pracuji s pokorným rozumem a pokusím se nyní pokoru s rozumem do tohoto příkladu zapojit. Pokoru bych postavila na místo, které je bližší víře. Tento krok činím proto, že pokládáme-li něco, co nemůžeme dokázat spíše za naši víru, než pravdu, je to skutečný akt pokory. Kdyby sama pokora

58 Comte-Sponville, Malá rozprava o veľkých cnostiach, Vernost', str. 27-28

v sobě neskrývala riziko, že se stane malomyslností, mohla by být ona tím, kdo hlídá, aby naše myšlení neupadalo do fanatismu. Pokud by pokora stála na straně víry, stál by na straně fanatismu rozum. To je ovšem naprostý nesmysl, neboť sám o sobě rozum není ani špatný ani dobrý. Můj koncept zde padá.

Důvodem mé neschopnosti navázat se svým konceptem na příklad Comte-Sponvilla může být i to, že zkrátka nechápu, co mu vadí na víře. Sama bych dokonce řekla, že když věříme nějaké myšlence, neškodíme sobě ani jiným, dokud tuto myšlenku nezačneme pokládat za pravdivou.

Nejsem si jistá, kam by v tomto systému sám Comte-Sponville zařadil pokoru. Já ji zařazuji blíže k víře, protože ta je podle mého názoru méně nebezpečná a člověku naprosto přirozená. Samozřejmě, že pokládáme-li něco za pravdivé, nejsme nutně fanatiky. Ovšem při obhajování vlastní pravdy s námi vždy musí být vědomí vlastní nedokonalosti, které nás nutně odkazuje na oblast víry.

Na závěr ještě nutno podotknout, že stálost a věrnost by zde stály na úplně stejném místě, totiž uprostřed mezi krajnostmi. Stálost udržuje vztah mezi rozumem a pokorou, a věrnost, která se vztahuje k dobru, je zde zcela jistě spravedlivá.

6. „*Vernost' je cnosť toho istého, prostredníctvom čoho to isté existuje a odoláva.*“⁵⁹

Toto je citát, který věrnost rovněž posunuje na místo, na kterém v mém konceptu stojí stálost. Nyní se zde nabízí otázka, proč člověk, který zná M. de Montaigne a jistě ví, že jistou chvíli byl tento stoikem a zabýval se stálostí, nesahá po stejném termínu? Odpovědí je nejprve V. Jankélévitch, který činí zrovna tak a pak také již zmíněné autorovo ateistické smýšlení. Zde vstupuji na půdu psychologie, když pravím, že averze vůči víře zřejmě vyzvedla věrnost na vrchol veškerého zájmu tohoto autora a snad i Jankélévitcha.⁶⁰ Zřejmě je pod jeho úroveň prohlásit, že věří v civilizaci. On nejspíš ničemu věřit nemusí. Raději je civilizaci věrný. Vůbec mu přitom nevadí, že věrnost (franc. fidelité), je velmi blízce příbuzná slovu víra (lat. fides). Francouzové používají na místo víry jiné výrazy, z čehož možná pramení i autorova odvaha oddělit jedno od druhého. Možná je to ale promyšlený tah – nahradit víru věrností.

Stálost je pro ně nic neříkajícím termínem. Stálost nedokáže konkurovat víře. Nikdo si pod ní nepředstaví něco, co by dokázalo chytit za srdce. Je to neutrální termín.

⁵⁹ Comte-Sponville, Malá rozprava o velkých ctnostiach, Vernost', str. 25

⁶⁰ Text V. Jankélévitcha jsem při práci neměla k dispozici, proto k němu odkazuji jen přes Comte-Sponvilla a neodvažuji se jej hodnotit přímo.

Věrnost, tak jak ji chápe Comte-Sponville, má jednu zásadní vadu, spočívající v její náklonnosti k dobru. Když potom tvrdí, že věrnost zakládá všechny ctnosti, nemusejí být již samy dobré. Laskavost tak jako ctnost zcela ztratí svoji identitu, protože ji věrnost jednoduše převezme.

Dalším rizikem věrnosti je to, že se vztahuje úplně ke všemu. Všemmu jsme všichni věrní. Smývá se rozdíl mezi pamětí a věrností. Naproti tomu stálost se vztahuje jen k tomu důležitému, tj. k životnímu cíli a k rozumu ctnostného člověka.

Poslední připomínkou, kterou mám k věrnosti, je její ideologická zatíženost. Nutí nám v sobě jakýsi láskyplný vztah. Stálost je ctnost, která umožňuje člověku stát v tom, čemu věří. Láska zde není v stálosti samé, ale v tom, čemu je věřeno. Je ctností rozumu, stejně tak životního cíle. Je-li tento cíl určován křesťanskou vírou, je to stálost ve víře.

3.3 Věrnost bez pokory?

Ve svém výkladu stálosti jsem pokoru vyzdvihla jako jeden z jejích základů. Comte-Sponville staví věrnost na paměti a pokoru spolu s dalšími základy opomíná. Ve své knize však pokoru uvádí jako samostatnou ctnost a proto ji zde mohu také uvést. Pokusím se jeho výkladu o pokore porovnat s tím o věrnosti a zjistit, jestli na sebe vzájemně navazují.

1. „Pokora vede k lásce, tak to pripomenul Jankélévitch, a každá skutočná láska ju nepochybné predpokladá: bez pokory zaberá ja všetok možný priestor a vidí iného len ako objekt (žiadostivosti, nie lásky!) alebo ako nepriateľa.“⁶¹

Toto se jistě shoduje s mým porozuměním pokore, i když jsem ji nepoužila jako předpoklad lásky. Nicméně zdůraznila jsem potřebu pokory k schopnosti naslouchat a ta je v lásce naprosto nezbytná. Otázkou zde může být snad jen to, zda pokora vede k lásce nebo je tomu spíše naopak. Dost možná spolu prostě jdou ruku v ruce, neboť je jisté, že pokora a láska se nedají vnímat odděleně.

2. „Byť pokorný znamená milovať pravdu väčšmi ako seba. Proto aj každé myslenie hodné tohto mena predpokladá pokoru: pokorné myslenie znamená myslenie, stojí v protiklade k márnosti, ktorá nemyslí, ale si o sebe namýšľa. Povieme, že taká

61 Comte-Sponville, Malá rozprava o veľkých cnostiach, Pokora, str. 158

pokora nie je trvalá... ⁶²

Pokud jde o myšlení, je zcela určitě pokora láskou k pravdě. Miluji-li sám sebe více, než ji, stávám se ve svém myšlení zatvrdělým a samolibým. Pokorný rozum je podle mého názoru základem stálosti. Comte-Sponville pravil, že je třeba být věrný pravdivému a nyní mluví o pokoře, jako o lásce k pravdě. Nestačilo by tedy, kdybychom byli pokorní? Pak bychom přeci nemuseli být věrní. Navíc věrnost jako ctnost paměti pokoru zakládá, takže by bylo jen logické, kdyby v tomto případě použila pokoru. Takto by se však, v 5. citátu v předešlé podkapitole, dostala pokora na místo věrnosti. Na místě věrnosti ale být nemůže, protože se na rozdíl od ní může změnit v malomyslnost. Opět se zde dostáváme do situace, kdy nemáme jasnou odpověď.

Ke konci svého pojednání o pokoře se Comte-Sponville vymezuje proti názoru, že je ctností jen pro křesťany. Zde demonstruje svůj názor, že právě díky pokoře se může z křesťana stát ateista:

3. „Hovorím len za seba: musel by som si predstaviť, že ma stvoril Boh – a aspoň od tohto tvrdenia som sa oslobodil. Sme takí malí, takí slabí, takí úbohí... Ludstvo plodí smiešne výtvory: ako si predstaviť, že to Boh chce?

Preto môže pokora, zrodená z náboženstva, viesť k ateizmu.

Veriť v Boha by znamenalo zhrešiť pýchou. ⁶³

Je jasné, že autor udělal chybu, a to když zaměnil jednu oblast za druhou. Vždyť sám zdůraznil, že kromě pokory v rozumu, která je láskou k pravdě je také pokora v lásce. Právě o ní jde ve víře v první řadě. Víra je vztah a jejím základem je láska. (Jistě existují i sňatky z rozumu, ale obecně se taková praxe nedoporučuje.) Tak jako v partnerském vztahu je důležitý rozum, díky němuž může láska nerušeně růst, tak je tento rozum důležitý i ve víře. Rozum vztah podporuje, ale není jeho základem. A tak autorovi odpovídám:

Hovořím jen za sebe: jsme malí, slabí a ubozí, a myslím že nás Bůh docela takové nestvořil. Za svoji ubohost jsme si z velké části odpovědní sami. Přesto nás má Bůh i takto ubohé rád, a to natolik, že za nás zemřel na kříži.

Být pyšný by v tomto případě znamenalo stavět se proti Bohu.

62 Comte-Sponville, Malá rozprava o veľkých cnostiach, Pokora, str. 151-152

63 Comte-Sponville, Malá rozprava o veľkých cnostiach, Pokora, str. 159

Nechci zde tvrdit, že je Comte-Sponville pyšný, ale domnívám se, že zkrátka není schopen pochopit, že jsou oblasti, které jsou samotnému lidskému rozumu nepochopitelné.

Závěr

Z toho, co jsem dosud ukázala vyplývá, že je stálost velmi potřebná křesťanská ctnost, neboť bez ní by se křesťané neobešli. Vždyť jen díky ní mohou ve víře růst a být. Víra je pro křesťana tou pravou cestou k životnímu cíli a stálost nám pomáhá se na této cestě udržet. Pro člověka je důležité hledat tuto cestu. Dostane-li se mu té milosti, že ji skutečně nalezne, pak se jí už nemá spouštět. Z Boží milosti, jsou lidé vedeni k víře a často v ní i drženi a z jejich strany stačí, když této milosti nebudou klást překážky.

„Nebo pravé jest slovo Hospodinovo, a všeliké dílo jeho stálé.“⁶⁴

Bůh člověka neopustí. Vše, co dělá je stálé. Na straně člověka však trvá nebezpečí nestálosti. Bůh mu v jeho vlastním zájmu radí, aby se nespouštěl víry, poněvadž člověk se bez ní ztratí v prázdných kultech. Pro křesťany není příkazem, ale varováním a dobrou radou, aby se sami snažili usilovat o stálost ve své víře (viz Iz 7,9). Jediné, co je k tomu třeba, je nenechat se zvábit čímkoli jiným. Tento akt rozhodně nemusí být pasivní, ba naopak. Šanci odolat nestálosti má jen ten člověk, který vírou žije a který o ní přemýšlí. Když se mu takto podaří zůstat stálý, sám pozná, že je to k jeho vlastnímu dobru.

„Slyše zlé noviny, nebojí se; stálé jest srdce jeho, a doufá v Hospodina.“⁶⁵

Stane-li se, že člověk skutečně ztratí cestu, může ji opět nalézt, neboť k čemu by byla naděje, když ne právě k tomu. Bůh je milosrdný a v tom je naděje všech lidí. Stálost není ctností, kterou by člověk mohl definitivně ztratit a také v tom se projevuje jako ctnost plně křesťanská. Vytrvalost, je naproti tomu ctnost, kterou člověk opravdu může naprosto ztratit, ale nikoli stálost. I když odbočil z cesty, pořád má naději, že se na ni znovu vrátí a tím znovu nalezne i stálost.

*„Při tom i má naděje ať pevnou stálostí
před tebou se vždy skvěje bez vší pochybnosti,
bych neměl doufání v darech pomíjejících,
však věčně trvajících a v tvém smilování.“⁶⁶*

64 Ž 33, 4

65 Ž 112, 7

66 J. A. Komenský, Studně nepřevážená

Použitá literatura

- HOLUB, Josef, KOPEČNÝ, František, Etymologický slovník jazyka českého, 3. vyd., Praha: Státní nakladatelství učebnic, 1952
- NOVOTNÝ, Adolf, Biblický slovník, 2. vyd., Praha: Kalich, 1956,
- AUGUSTINUS, Aurelius, O lži a jiné úvahy, přel. Ivan Nykel, 1. vyd., Třebíč: Akcent, 2000
- AKVINSKÝ, Tomáš, Theologické summy svatého Tomáše Akvinského, 2. část, 2. díl, přel. Reginald M. Dacík, Pavel Škrabal, 1. vyd., Olomouc: Bohovědné učiliště řádu dominikánského, 1939
- BENEŠ, Albert Josef, Božské ctnosti, 1. vyd., Praha: Krystal OP, 1997
- SENECA, Lucius Annaeus, Další listy Luciliovi, přel. Václav Bahník, 1. vyd., Praha: Svoboda, 1984
- SENECA, Lucius Annaeus, O duševním klidu, přel. Václav Bahník, Praha: Odeon, 1999
- CICERO, Marcus Tullius, O povinnostech: rozprava o třech knihách věnovaná synu Markovi, přel. Jaroslav Ludvíkovský, 1. vyd., Praha: Svoboda, 1970
- MARTINI, Carlo Maria, arcibiskup milánský, Vytrvali jste se mnou v mých zkouškách: úvahy o Jóbovi, přel. Irena Zachová, 1. vyd., Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1994
- RAHNER, Karl, WELTE, Bernhard, et al., Novou odvahu k ctnosti, přel. Václav Frei,...et al., doslov: Jaroslav Vokoun, 1. vyd., Praha: Vyšehrad, 1998
- ARISTOTELÉS, Etika Níkomachova, přel. Antonín Kříž, 2. vyd., Praha: Petr Rezek, 1996
- FRANKL, Viktor Emil, Vůle ke smyslu, přel. Vladimír Jochmann, Brno: Cesta, 2006
- DE MONTAIGNE, Michel, Eseje, přel. Václav Černý, 2. vyd., Praha: ERM, 1995
- LOCHMAN, Jan Milíč, Krédo: základy ekumenické dogmatiky, 1. vyd., Praha: Kalich, 1996
- COMTE-SPONVILLE, André, Malá rozprava o velkých cnostech, přel. Mária Kováčová, Mária Puškárová, 1. vyd., Bratislava: Sofa, 1999
- LIPSIUS, Justus, De constantia libri duo, Antverpae: Christoph Plantinus, 1584
- KOMENSKÝ, Jan Amos, Studně nepřevážená, Evangelický zpěvník, 1979